

**Мила Михајловић, Италијански морнари
за српску војску. Залог хуманости у одисеји
пакла (1915–1916), Чигоја/штампа,
Београд, 2017, 249 стр.**

Протеклих година, у свету и код нас, обележавана је стогодишњица Великог, односно Првог светског рата. Том пригодном настао је и велики број научних радова, а нека од значајнијих дела са овом тематиком преведена су и на наш језик. Нажалост, често су више него лоши преводи умањили њихову вредност, па се стиче утисак да су се не само преводиоци него и лектори, исто као и рецензенти, крајње немарно односили према свом послу. Слично је и са домаћим ауторима. Њихова су дела, било да се ради о ширим приказима рата или пак о конкретним биткама, остала тек на површини историјских збивања овог времена. У њима је представљено мало тога новог, како у погледу неких нових историјских извора, тако и у домену неког новијег приступа.

Срећом по домаћу историографију нашло се и неколико изузетака, оних који на основу неких потпуно нових фактографских исказа потпуно мењају слику Великог рата, нарочито када се ради о учешћу, односно помоћи „савезника“, са којима, истини за вољу, што често пре-

небрегавамо, нисмо имали нити постигли никакав писани споразум. То су они основни разлози због којих ће књига Миле Михајловић, како се већ сада чини, а верујемо и убудуће, у домаћој историјској литератури заузети више него запажено место.

Дело које представљамо има колажни карактер јер оно не садржи само уобичајену историографску нарацију. Овде су дата први пут објављена италијанска документа, искоришћени су делови грађе мемоарског карактера како италијанских, тако и домаћих актера, а нису заобиђена ни она новинског карактера, објављена у савременој италијанској штампи. Све то, уз приличан број фотографија, уткано је у осам релативно самосталних поглавља, читљивих за лаике, а више него корисних за историчаре.

Мада слична по обиму, делимично и условима, евакуација британских војника са плажа Денкерка у пролеће 1940. године у историографији, публицистици, па и на филму, заслужила је достојну пажњу. За разлику од ње, прихват и евакуација људства са албанске обале и њихово

пребацивање из Медове, Драча и Валоне на Крф од краја децембра 1915 (јан. 1916) до краја марта (априла) ни издалека нису привукли толико интересовање. Када говоримо о нашој историографији, догађаји из наведеног периода описивани су крајње контроверзно, а по мишљењу ауторке чак и потпуно погрешно. Због тога су Французи и њихова флота стекли епитет „спасилаца”, док су насупрот томе Италијани, њихов немар и, наравно, политички разлози везани за експанзију дуж јадранске обале, испали један од дежурних криваца за „одисеју пакла” (цит. ауторке књиге). Но, истина је потпуно супротна овом увреженом мишљењу, а свака страна и сваки детаљ ове књиге управо имају за циљ да ову и овакву „истину” из темеља оповргну.

Почнимо са малопређашњом поменом Денкерка, једном у суштини чисто војном операцијом. Насупрот њој, евакуација са албанске обале уз помоћ италијанске флоте била је, по својој суштини, чисто хуманитарног карактера, или како је ауторка назива „највећом хуманитарном акцијом свих времена”. Није стога тешко замислити колико је лакше било пребацивање обучених и дисциплинованих британских (и француских) војника него гладне и крајње измучене гомиле људства сачињеног од шароликих остатака српске

војске, заробљеника, цивила, владе, крунисаних глава и много хиљада других који се не би могли уврстити ни у какву категорију. При томе ни албанска обала, изузев луке Валона, коју је управо Италија на инсистирање министра Сонина окупирала да би је преуредила и опремила адекватним лучким уређајима, није пружала готово никакве услове за масовну поморску акцију овог типа. То и јесте углавном пренебрегнут, али у суштини чисто технички разлог зашто су српска војска и цивили марширали дуж албанске обале четири дана, читавих осамдесетак километара, све до Драча, који је пружао какве-такве могућности за масовну евакуацију на Крф. Овом проблему др Мила Михајловић посвећује читаво поглавље (6), истичући притом и потпуну конфузију француске и британске флоте, додатно отежане ставом Грчке и њеном првобитном неприхватању острва Крф као коначног одредишта евакуисаних, тобож из санитарних разлога. Због свега тога терет евакуације пао је готово искључиво на Италију, која је практично унитарателарном одлуком већ у јануару 1916. започела превоз изнемоглих српских трупа, заробљеника, гомиле избеглица, српских, па и албанских, са крајње неподесне албанске обале. Приликом тога изгубљена су три италијанска брода, а више

хиљада италијанских морнара изгубило је животе, при чему „ниједан Србин није изгубио живот у мору”. Епизоде са бродовима болницама „Фердинандо Палашано” и још више са бродом „Марекјаро”, на коме је погинуо капетан заједно са више од тридесет чланова посаде спасавајући 120 тешко рањених српских војника, више су него речита илустрација ових догађања. Чисто ради поређења додаћемо и то да је у завршним борбама приликом евакуације Драча последњих дана јануара и првих дана фебруара 1916. погинуло више од 800 италијанских војника, скоро четири пута више него у познатој одбрани одступнице српских трупа у бици на Мојковцу.

Као најнепобитније чињенице свакако би требало подсетити на бројеве које ауторка наводи у књизи. Већ крајем октобра 1915. у заузету Валону пристигла је прва италијанска здравствена мисија, састављена од 1.300 лекара и медицинских сестара, а само два и по месеца касније, у јануару, пристигла је нова, још бројнија група, са 1.500 чланова. Чак 14 бродова болница учествовало је у превозу српских рањеника, а број оних ратних или теретних искоришћених у ту сврху превазилазио је неколико десетина. Још упечатљивије делује укупно учешће италијанске флоте у овој акцији, нарочито ако се

упореди са истим подацима везаним за француску или британску. Морнарица Краљевине Италије учествовала је у евакуацији српских трупа и цивила са 45 бродова, укупне носивости 130.000 тона. Учешће француског бродовља достигло је укупно 26 пловних јединица и 43 хиљаде тона, а британске, са највише лађа (71), али најмање носивости – 50.000. Број свих осталих акција италијанске ратне флоте неупоредиво предњачи у односу на савезничке. Све укупно, према ауторкиним наводима објављеним у овом делу, од средине децембра 1915. до последњег дана преступне 1916. превезено је 260.895 српских војника и избеглица, 24.000 заробљеника, десетине хиљада коња и 300 тона хране и осталог материјала. Највећи терет свега тога поднела је морнарица Краљевине Италије.

Књига Миле Михајловић остала би свакако недовршена да се она није усудила да објасни зашто се за све ово није знало, или бар не у довољној мери, и зашто су овако очигледни подаци о италијанској помоћи остали скоро незапажени. Први одговор је, наравно, у грађи, тј. недовољном коришћењу грађе италијанске провинијенције. Други је свакако франкофилство, поготово интелектуалне елите, која је у општем одушевљењу Француском пренебрегла чињеницу да је та иста држа-

ва наплатила свом наводном савезнику и „последњу пертлу на војничкој цокули“. Критичко објашњење пружа и понашање домаћих владајућих кругова у погледу до скоро чувене и до неба хваљене „Нишке декларације“ из децембра 1914, коју ауторка са прилично резигнације наводи као „отворено жртвовање српског националног идентитета“.

Све до сада наведено, отворено ћемо рећи, има за циљ да промовише једно врло подсти-

цајно историјско дело. Књига др Миле Михајловић, за разлику од многих других написаних поводом стогодишњице Великог рата, не спада у ред „рециклираних“. Наводи, одговори и тумачења које ово дело доноси представљају више него велику новину у нашој историографији. Неоспорност његовог значаја у познавању најтрагичнијег сегмента наше новије историје сигурно је несумњива.

Др Милић Милићевић